

УДК 37.013.73

Головко М. Б., Головко С. Г.*

ПЕДАГОГІЧНА ФІЛОСОФІЯ І ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

Статтю присвячено обґрунтуванню можливостей захисту здоров'я дитини у контексті ідей нового напрямку наукового знання – педагогічної філософії. Проаналізовано сутність концептуальних положень педагогічної філософії, у просторі яких розглядається стратегія і тактика розвитку та збереження фізичного, психологічного, духовного здоров'я дітей.

Ключові слова: педагогічна філософія, категорії педагогічної філософії, здоров'я дитини, освітній простір, освітня стратегія і тактика.

Пріоритетним завданням сучасної системи освіти, як свідчать державні документи, є виховання людини в дусі відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Проблема формування здоров'я підростаючого покоління постає перед нами як медична, психологічна та педагогічна, тому що здоров'я має специфіку виявлятися на фізичному, психічному та духовно-моральному рівнях.

Загальноосвітні заклади залишаються основними виховними інститутами, які дають дітям базову освіту, вирішують завдання гармонійного розвитку особистості на різних вікових етапах. Сьогодення вимагає від педагогічної науки та практики розробки програм оздоровлення дітей та молоді, його захисту та підтримки, пошуку ефективних технологій та підходів. Актуальність проблеми обумовлюється також тим, що сучасне життя є багатим на важкі та критичні ситуації, з якими людина (дитина) не завжди може справитися самостійно. Незважаючи на те, що цінність здоров'я у всі часи є досить великою і не потребує наукових переконань, сучасна ситуація стану здоров'я дітей та молоді залишається критичною і вимагає негайного розв'язання.

Поняття «здоров'я» та «здоровий спосіб життя» активно використовуються у науковому просторі сьогодення. Проблема здоров'я активно розроблялася і розробляється у філософських, культурологічних, медико-біологічних, психолого-педагогічних дослідженнях. Важливе значення у контексті нашого дослідження мають результати наукових доробок сучасних вчених (О.Балакірева, О.Вакуленко, В.Вишневський, В.Горащук, О.Іванашко, О.Жаборницька, В.Ковалько, С.Лапаєнко, С.Омельченко, М.Смирнов, О.Яременко та ін.), присвячених різним аспектам формування культури здоров'я та здорового способу життя дітей та учнівської молоді. Для нашого дослідження мають певне значення і праці, присвячені філософії освіти (Б.Гершунський, С.Гессен, В.Гончаров, Е.Гусинський, М.Євтух, В.Кремень, Т.Кузнецова, Л.Липська, Ф.Михайлов, В.Рижко).

Проте, зазначені дослідження не вичерпують всіх питань проблеми. Саме тому в полі нашої уваги опинилися як базові, так і нові підходи до вирішення стратегічних і тактичних завдань сприяння розвитку всіх компонентів здоров'я підростаючого покоління. Тож, науковий простір поповнюється принципово новими методологічними концепціями та теоретичними доробками, які здатні сприяти новим проривам у напрямку розв'язання означеної проблеми. У цьому контексті ми звернули увагу на педагогічну філософію не тільки як на принципово нову систему знань, а й як на спосіб діяльності, життя й поведінки всіх учасників освітнього процесу – дітей, вчителів, батьків (Б.Коротяєв, В.Курило, С.Савченко).

Автори взяли на себе сміливість довести, що філософське знання наявне в житті будь-якої людини; воно не лише бачення, розуміння і тлумачення навколишнього світу, але й спосіб освоєння життя в цьому світі й установлення з ним гармонійних стосунків. Отже,

* © Головко М. Б., Головко С. Г., 2012

воно дозволяє розуміти і тлумачити те, що відбувається в освітньому просторі, як облаштувати його в інтересах молодого покоління. З огляду на це філософія педагога полягає у тому, щоб створити сприятливі умови для захисту, збереження, розвитку та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей та молоді. Нас привабила можливість подивитись на освітній процес свіжими очима не тільки з боку дорослої людини, а й з боку дитини.

З огляду на вищезазначене, мета статті полягає в обґрунтуванні потенційних можливостей захисту здоров'я дітей у контексті ідей педагогічної філософії.

Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що вихід на усвідомлення необхідності розробки педагогічної філософії як самостійної й фундаментальної теорії, яка б виконувала функції базової для всіх розроблюваних педагогічних теорій у цьому напрямку, підготовлено всім ходом попереднього розвитку педагогічної думки й викликами сьогодення.

Педагогічна філософія тлумачиться як система педагогічних поглядів (наука, теорія, концепція), яка покликана вивчати, описувати й пояснювати власні закони існування освітнього простору, що лежать в основі спільної діяльності всіх його суб'єктів (прямих та опосередкованих), і на основі цього давати рекомендації щодо того, як управляти ним з позицій законів.

Зазначимо, що введення в науковий обіг поняття «педагогічна філософія» з метою аналізу стану справ в освітньому просторі — явище для вітчизняної педагогіки цілком нове. В усіх раніше виданих і тих, що видають зараз, навчальних посібниках з педагогіки поняття «педагогічна філософія» майже не згадують, а якщо воно й використовується, то вкрай рідко, при цьому його використовують як термін без попереднього обговорення його змісту. Це поняття не є синонімом поняття «філософія освіти», так само як і «філософія педагогіки», а в розумінні авторів, принципово відмінне від них [3]. Ця відмінність полягає в тому, що педагогічна філософія за визначенням вивчає власні й невідомі поки закони існування освітнього простору, який є не природним, а рукотворним, створеним дорослими поколіннями в інтересах молодих. Тоді як філософія освіти вивчає закони освітнього простору з позицій багатьох пізнаних законів існування світового простору, проектуючи їх на освітній простір як його складову частину.

Педагогічна філософія як самостійна науково-педагогічна теорія тлумачиться авторами як система вивчених і здобутих світоглядних поглядів, позицій і переконань усіх учасників освітнього простору, які регулюють життя, поведінку та їхню основну діяльність у режимі реального часу й реальної педагогічної дійсності.

Обговорюючи проблему, автори визначилися з вихідними основами або ідеями педагогічної філософії як самостійної теорії чи наукової дисципліни, які стали точкою опори для вибудовування її окремих складників. Виходячи з визначення самого поняття, урахувавши окреслені межі об'єкта й предмета майбутньої теорії, а також спираючись на напрацювання в цьому напрямку, викладені в роботах (Б.Гершунський, В.Загвязинський, В.Краєвський, І.Лернер, П.Щедровицький), виділено наступні ідеї:

1. Ідея визнання життя молодого покоління й кожної його окремої особистості головною й провідною цінністю всього вибудованого й вибудовуваного знову освітнього простору.
2. Ідея прояву необхідної й постійної турботи дорослого покоління про стан, розвиток і зміцнення всебічного здоров'я молодого покоління на всіх етапах його дорослішання.
3. Ідея впровадження в освітній простір психолого-педагогічного, соціально-педагогічного й філософсько-педагогічного сприяння вільному розвитку й дорослішанню молодого покоління й кожної окремої особистості в режимі реального часу.
4. Ідея необхідного обмеження на всіх рівнях управління дозвільних, заборонних і контрольних функцій та розширення організаторських і пошуково-творчих, орієнтованих на захист усебічного здоров'я молодих поколінь і впровадження в їхнє реальне життя творчих процесів з усіляким пригніченням і обмеженням руйнівних [3, с. 32].

Названі чотири ідеї й стали тими логічними підставами, на яких вибудовуються всі інші структурні елементи. Виходячи з цього смислового навантаження, логічно побудовано й вивідні визначення понять, виділених на шляху розчленування об'єкта опису на його складники, наприклад, за принципом соціального й професійного статусу основних учасників освітнього простору: а) вихователі, учителі й викладачі; б) діти, учні й студенти; в) управлінці всіх рівнів освітнього простору. На основі цього вибудовано ще три вивідні поняття: 1) філософія учня (студента), 2) філософія вчителя (викладача), 3) філософія управлінця. Філософія учня (студента) — це стійкий спосіб його життя, поведінки й різнобічної діяльності відповідно до його світоглядних поглядів у режимі реального часу, умов та обставин. Філософія вчителя (викладача) — це стійкий спосіб життя, поведінки й професійної діяльності відповідно до його світоглядних поглядів у режимі реального часу й реальної педагогічної дійсності. Філософія управлінця — це стійкий спосіб його життя, поведінки й професійної управлінської діяльності відповідно до його світоглядних позицій у режимі реального часу й у реальних умовах загальної системи влади [3, с. 33-34].

Кожне наведене поняття автори розглянули не лише як вивідне по відношенню до найближчого верхнього ряду, але і як базове по відношенню до вивідних нижнього ряду. Як ілюстрацію назвемо такі: філософія життя й діяльності дошкільника; учня молодшого шкільного віку; учня підліткового віку; учня раннього юнацького віку; студента зрілого юнацького віку тощо. Подібним же чином у цьому ряді можуть бути вибудовані такі поняття, що відображають філософію вихователя, вчителя й управлінця.

У педагогічній літературі останнього десятиліття розглянуто багато понять, які стосуються процесуальної сторони освітнього процесу, зокрема в роботі Б.Гершунського виділено такі поняття, як «соціум», «ментальність», «грамотність», «професіоналізм», «культура» [1]. Поруч з ними, автори віддають перевагу наступним сполученим поняттям: «недостатне і надлишкове в освітньому просторі»; «сприятливе і несприятливе в освітньому просторі»; «творче і руйнівне в освітньому просторі». Недостатне – це все те, чого потребує для позитивного розвитку освітній простір у цілому та його суб'єкти: дитина, учень, студент, учитель, викладач, управлінець, і все те, чого потребують усі інші складники простору для свого позитивного розвитку. Надлишкове – це все те, що заважає позитивному розвитку освітнього простору й усіх його складників, названих вище. Сприятливе – усе те, що допомагає освітньому простору й усім його складникам отримувати позитивне недостатне й з іншого боку звільнятися від негативного надлишкового. Несприятливе – усе те, що діє навпаки. Творче – усе те, що відбувається в освітньому просторі, супроводжуване набуттям нових властивостей і якостей позитивного характеру, а руйнівне – коли все відбувається навпаки [2].

Крім названих понять, що відображають двополярні процеси й події в структурі освітнього простору, в обіг напросилося також таке важливе поняття, як «очікування». Яке автори розглядають як емоційний стан людини, зокрема кожного суб'єкта освітнього простору, пов'язаний із передбаченням зустрічей через певний проміжок часу з якоюсь подією чи з особою [3, с.36].

Поряд з цими поняттями в більшості випадків стоїть поняття «досягнення» як успіх у чомусь (праці, житті, поведінці), що приносить людині почуття радості, гордості, моральне задоволення. І навпаки, якщо на суттєво значиме досягнення чи успіх вийти не вдалося, то той чи інший суб'єкт зазнає розчарування й почуття втрати чогось значного.

Як бачимо, ті виношені очікування людини, які орієнтовані на значущі для неї досягнення чи успіхи в житті, поведінці й діяльності, є важливим складником її світоглядних чи філософських поглядів. Очікування й досягнення закріплюються в ланцюжок понять «мета» й «результат її реалізації». Цей ланцюжок представлено у теорії педагогічної філо-

софії в такому вигляді: мета – очікування-реалізація мети-результат як досягнення цілі чи невдача.

Резюмуючи все сказане про понятійний апарат теорії педагогічної філософії, відзначимо, що загальна кількість названих понять, за допомогою яких розкрито основний зміст розробленої теорії, є мінімальним, обмеженим критеріями необхідності й достатності для подальшого занурення в глибинні пласти теорії. Їх кількість не вичерпує всього багатства й різноманіття інших понять, не названих авторами.

Педагогічна філософія», як наголошують науковці, не тільки наука (система світоглядних поглядів, концепція, теорія), але й мудрість розуміння життя, поведінки й діяльності всіх учасників освітнього простору й усього того, що відбувається в ньому, як відбувається і якими є результати порівняно з тими, яких очікували від точки відліку. Ми згодні з тим, що на основі цієї мудрості й повинна бути вибудована вся система освіти в країні на всіх рівнях її функціонування в режимі реального часу — від дошкільної до післядипломної. При цьому педагогічна філософія як мудрість зобов'язана первісно бути присутньою при вирішенні всіх важливих стратегічних і тактичних завдань у галузі освіти, зокрема:

- а) при розробці й удосконаленні юридичних законів про освіту;
- б) при прийнятті підзаконних актів, процедур і постанов на рівні найвищого виконавчого органу та його відомств про правила ліцензування, атестації, акредитації й контролю;
- в) при виданні всіх наказів, розпоряджень і рекомендацій Міністерства освіти та всіх його підлеглих служб і відомств;
- г) при розробці програм, навчальних планів, підручників та інших документів;
- д) при організації й виконанні всього процесу виховання, навчання й освіти молодого покоління в режимі реального часу функціонування освітнього простору й у реальних умовах існування кожного окремого навчального закладу, як державного, так і приватного, особливо у контексті збереження фізичного, психічного й духовного здоров'я кожної дитини.

У теорії педагогічної філософії у якості ще одного необхідного стрижневого складника виокремлено і названо відповідні закони: закон єдності та взаємозумовленості способів життя, поведінки й діяльності основних учасників освітнього простору відповідно до їхніх світоглядних поглядів і позицій; закон присутності в усьому освітньому просторі дуалістичних або двополярних феноменів (явищ) — недостатнього і надлишкового, сприятливого і несприятливого, творчого і руйнівного; закон відповідності досягнутого й очікуваного в освітньому просторі в цілому й в усіх його складниках. На їх основі сформульовано відповідні вивідні закономірності, до яких належать, наприклад:

- 1) єдність і взаємозумовленість життя, поведінки й різнобічної діяльності того, кого навчають (дитини, учня, студента) відповідно до його світоглядних поглядів у режимі реального часу, реальних умов та обставин;
- 2) єдність і взаємозумовленість життя, поведінки та професійно-педагогічної діяльності вихователя, учителя, викладача в режимі реального часу й у реальних умовах протікання освітнього процесу;
- 3) єдність і взаємозумовленість життя, поведінки та професійно-педагогічної діяльності управлінця всіх рівнів і служб органів управління в режимі реального часу й реальної системи влади [3, с. 40].

Автори усвідомлюють те, що названа їх кількість далеко не вичерпує всю (законів і закономірностей) різноманітність і багатство, оскільки в більш глибоких пластах вона невичерпна. Вони свідомо обмежили себе мінімальною кількістю, дотримуючись критерію необхідності й достатності на цьому етапі пошуку в побудові нової теорії, названої теорією педагогічної філософії, структурний «каркас» якої становлять її основні елементи: провідні

ідеї; основні поняття й категорії; закони й закономірності, названі й описані вище. Таким чином, перший крок у розробці нової педагогічної теорії, названої «Педагогічна філософія», вченими зроблено, зокрема названо логічні підстави теорії або провідні ідеї; виділено й визначено основні поняття; обґрунтовано й сформульовано основні закони та закономірності; і нарешті, названо принципи й правила того, як використовувати пізнані закони на практиці [3, с. 45].

Наступний крок, на наш погляд, — наповнювати послідовно розроблений «каркас» емпіричним матеріалом, щоб «олюднити» його, тобто поринути до освітнього простору як живого соціально-педагогічного організму, наповненого конкретним змістом.

Нагадаємо, що вихідний постулат теорії педагогічної філософії полягає у визнанні того, що кожен з учасників освітнього простору є носієм світоглядних поглядів, як власних, зокрема індивідуальних, групових, корпоративних, так і загальноновизнаних у філософській науці й суспільстві. Тому діти й вихователі, учні й учителі, студенти й викладачі, управлінці всіх рівнів — усі вони живі носії тієї філософії, яка є сутністю їхнього життя, поведінки, праці й відпочинку на тлі професійно-педагогічної дійсності. І в кожного конкретного носія є власна філософія розуміння того життя, у якому він живе в той чи той відрізок часу й у тому чи тому вузькому або широкому освітньому просторі. У цьому випадку йдеться не про філософську науку, а про мудрість розуміння життя та способи його збереження, розвитку й зміцнення, досягнення й процвітання всіма без винятку суб'єктами освіти, тобто про те, як кожен із них розуміє життя й відповідно до цього будує його. Як тільки ми вийшли на усвідомлення й осмислення стрижня цієї парадигми в цілому, то уявно побачили в освітньому просторі все те, що не повинне відбуватися з погляду захисту, розвитку й зміцнення здоров'я молодого покоління, але відбувається як масове явище в усіх навчальних закладах у режимі щоденного реального часу. І водночас побачили все те, що знов-таки з погляду захисту здоров'я молодого покоління має відбуватися скрізь і всюди в режимі реального часу, але не відбувається.

Ситуація, яка склалася, зумовлена тим, що дорослі покоління для молодого створили рукотворний освітній простір у супереч законам світобудови й логіці здорового глузду. Це — соціальний аспект того, що вивчає педагогічна філософія, але вихідним і головним є її спрямованість на благо не лише всіх, а й кожного. Діяльність, про яку йдеться, має бути ціннісно-орієнтованою, тобто мати своєю кінцевою метою розвиток особистості людини (школяра, студента), яку залучено в неї [5].

Серед багатьох причин, що обумовлюють необхідність оновлення освіти, однією з найбільш значимих є відома однобічність, дисгармонійність освіти: замість цілісного культурного досвіду учні фактично засвоюють лише частину його, передусім знанневий компонент. Педагогічна філософія в цьому випадку постає як системоутворювальне начало по відношенню до всього педагогічного процесу. Доцільно врахувати всю повноту педагогічної дійсності, яка зовсім не обмежена тільки науковим знанням. Крім готового знання, це ще й уміння застосовувати знання в типових ситуаціях і, головне, самостійно використовувати їх для осмислення нестандартних ситуацій. Як бачимо, така ситуація зобов'язує переосмислити буквально все, що відбувається зараз в освітньому просторі, і всі його складники, зокрема вихідні постулати й доктрини, цілі, зміст, форми, методи, контроль, вимірювання й оцінювання результатів навчання й освіти. Тому що ці складники, які історично склалися й діють, не стільки захищають, розвивають і зміцнюють життя молодого покоління та його здоров'я — фізичне, психічне й духовне, скільки руйнують. А тому відстежувати, контролювати й оцінювати треба не якість пресловутих ЗУНів, а якість і стійкий спосіб життя молодого покоління відповідно до світоглядних поглядів і позицій, які воно здобуває. Це означає, що мета освіти як організації стійкого й необхідного способу життя та її реалізація повинні бути присутні в щоденному режимі, тобто на «вході», а не на «виході» після завершення того чи того етапу дорослішання. А на «виході» реалізують ту мету, яку ставить перед собою кожен учень чи студент зокрема,

у вигляді особистого успіху чи досягнення [3]. Зрозуміло, що практична реалізація цього теоретичного положення наштовхується на труднощі, зумовлені особливостями сучасної педагогічної дійсності. Філософська основа й сам смисл традиційної освіти, орієнтованої на передачу знань, відрізняється від смислу освіти, орієнтованої на якість життя, тим, що вони стосуються різних процесів освітньої діяльності — об'єктного й суб'єктного, а також мають різну технологічну основу.

Із смислових відмінностей випливають відмінності в цілях, змісті освіти, технологіях, формах, методах, системах контролю й оцінки результатів відповідних типів освіти. Різними виявляються й галузі застосування різних типів освіти, наприклад, набір ключових компетенцій для освіти якості життя й освіти передавального типу буде різним. Якщо в першому випадку компетенції вибирають такими, щоби з їх допомогою було забезпечено входження учня в конкретний соціум та успішність діяльності в ньому, то в другому випадку такого завдання, як відповідність соціуму, не ставлять, а метою визначають відповідність людини її місці, максимально можливу реалізацію закладеного в ній потенціалу. При цьому успішність у реальному житті не є обов'язковою. Освіта в цьому випадку постає не як засіб розвитку й соціалізації, а як механізм адаптації особистості до конкретного соціуму, збереження здоров'я людини.

Таким чином, введення в науковий обіг поняття «педагогічна філософія» з метою аналізу стану справ в освітньому просторі — явище для вітчизняної педагогіки цілком нове, хоча підготовлено воно усім історичним ходом розвитку педагогічної теорії і практики. Педагогічна філософія як мудрість зобов'язана первісно бути присутньою при вирішенні всіх важливих стратегічних і тактичних завдань у галузі освіти, зокрема при організації й функціонуванні всього процесу виховання, навчання й освіти молодого покоління в режимі реального часу, простору й у реальних умовах існування кожного окремого навчального закладу, як державного, так і приватного, особливо у контексті збереження фізичного, психічного й духовного здоров'я кожної дитини. Представлені вченими основні концептуальні положення, що становлять основу теорії педагогічної філософії, не претендують на повноту й логічну завершеність. Однак, на нашу думку, вони є фундаментальним базисом для подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Гершунский Б. Философия образования для XXI века / Б.Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 605 с.
2. Коротяев Б. Диалектика недостающего и избыточного в образовательном пространстве / Б.Коротяев, В.Курило, В.Третьяченко. – Луганск : Альма-матер, 2007. – 240 с.
3. Коротяев Б. Педагогічна філософія / Б.Коротяев, В.Курило, С.Савченко. – Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка». – 2010. – 340 с.
4. Кремень В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Кремень. – К. : Пед. думка, 2009. – 520 с.
5. Ткачова Н. Аксиологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н.Ткачова. – Луганськ, 2006. – 42 с.

This article is devoted to the substantiation of the possibilities of protection of child's health in the context of the ideas of a new branch of scientific knowledge – pedagogical philosophy. There has been analyzed the essence of the conceptual provisions of pedagogical philosophy/the strategy and tactics of the development and preservation of child's health are considered in the light of these fundamental concepts.

Key words: *pedagogical philosophy, categories of pedagogical philosophy, child's health, educational area, educational strategy and tactics.*